

STAREA IMPERIULUI RUS ÎN AJUNUL CĂDERII DINASTIEI ROMANOV

Doctor habilitat în istorie **Nicolae ENCIU**
Institutul de Istorie al AȘM

THE STATE OF THE RUSSIAN EMPIRE ON THE EVE OF THE FALL OF THE ROMANOV DYNASTY

Summary. The present study describes the state of the Russian Empire on the eve of the bourgeois-democratic revolution of February 1917. Based on the use of various sources, the author ascertains that not only on the military level, but also from a political, legal, socio-economic and ethno-confessional point of view, Russia was threatened by serious social-political convulsions. Evidence of this is that, only a few months after the February 1917 revolution, a new socialist revolution took place in Russia, with serious repercussions for the whole country's historical destiny.

Keywords: bourgeois-democratic revolution, socialist revolution, empire, dynasty, ethno-confessional structure, crisis.

Rezumat. Prezentul studiu descrie starea Imperiului Rus în ajunul revoluției burghezo-democratice din februarie 1917. În baza utilizării unor surse variate, se constată că nu numai în plan militar, ci și din punct de vedere politico-juridic, social-economic și etno-confesional, Rusia era amenințată de pericolul unor serioase convulsii social-politice. Dovadă a acestui fapt este că, la numai câteva luni de la revoluția din februarie 1917, în Rusia s-a produs o nouă revoluție, socialistă, cu grave repercusiuni pentru întreg destinul istoric al acestei țări.

Cuvinte-cheie: revoluție burghezo-democratică, revoluție socialistă, imperiu, dinastie, structură etno-confesională, criză.

În aparență, în 1914, când s-a declanșat Primul Război Mondial, Rusia țarului Nicolai al II-lea apărea lumii drept o forță de prim rang: cu o populație de circa 175 de milioane de locuitori, ea putea, în principiu, să alinieze o armată de opt milioane de soldați. Rusia era a cincea putere economică a lumii, înregistrând un ritm de creștere a potențialului industrial de 6,65 % anual în perioada 1887–1913¹.

Sub lunga domnie a Romanovilor (1613–1917) Rusia ajunsese țara cea mai întinsă din lume, ocupând 1/22 din suprafața întregului glob pământesc și circa 1/6 din suprafața terestră [1, p. 1]. În decursul a patru secole, teritoriul Rusiei se mărise de 36 de ori, iar apologeții țarismului găseau foarte firesc că o pretenție „fatalitate istorică” făcea din Rusia un stat „în perpetuă formare”, chiar vorbind în sens strict geografic, astfel încât, în opinia panslavistului Aksakov, după o existență milenară, „pereții casei pe care o locuiau rușii nu erau încă așezați definitiv și nici chiar temeliele nu erau săpate pretutindeni” [2].

¹«Проблемы России накануне революции не относились к числу принципиально нерешаемых». Историк Михаил Давыдов о стремлении людей непременно найти фундаментальные причины революции 1917 года, моральной ответственности за февральские события и самобытности как противовеса модернизации в России // <http://www.award.gaidarfund.ru/articles/2946/tab1>

De cealaltă parte însă criticii Rusiei țariste avertizau că, în timp ce statul rus creștea, populația acestuia, dimpotrivă, degenera („L' État s' enfle, le peuple s' étiole”, spunea marele istoric Kliucevski).

Conform datelor primului recensământ al Imperiului Rus din 28 ianuarie 1897, către finele secolului al XIX-lea suprafața acestuia ajunsese la 18 861 474,1 verste pătrate, cu o populație totală de 125 640 021 de locuitori. În același timp, densitatea populației era de numai 6,66 loc./versă pătrată, Rusia Europeană fiind cea mai dens populată, cu 22,09 loc./versă pătrată, în timp ce Siberia avea numai 0,53 loc./versă pătrată. Înapoierea Imperiului Rus era accentuată și de faptul că populația orașelor sale constituia doar 16 828 395 de locuitori, pe când marea majoritate a populației de 108 811 626 de locuitori trăiau în mediul rural, într-o stare de cvasitotală izolare de restul lumii. Mai mult chiar, majoritatea covârșitoare a populației urbane a Rusiei țariste – 12 049 340 din totalul de 16 828 395 de persoane – locuiau în orașele din regiunea europeană a Rusiei.²

²Первая Всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Под ред. Н.А. Тройницкого. Т. I. Общий свод по Империи результатов разработки данных Первой Всеобщей переписи населения, произведенной 28 января 1897 года. С.-Петербург: Изд-во ЦСК МВД, 1905.

Din punctul de vedere al structurii sale etnice și confesionale, Rusia era un alt fel de stat decât cel caracterizat prin omogenitate și unitate națională, în pofida opiniei larg răspândite în epocă privind „blocul populației ruse compacte, ortodoxia, autocrația și naționalismul căreia ar fi constituit liantul și principiile fundamentale ale tuturor locuitorilor imperiului țarist” [3]. În realitate, situația era în mare măsură diferită față de cea prezentată de propaganda oficială. Conform datelor recensământului din 1897, populația Rusiei de peste 128 de milioane de locuitori era departe de a fi omogenă, fiind structurată din punct de vedere etnic în felul precum urmează (tabelul 1) [4, p. 6].

Tabelul 1
Populația Rusiei conform datelor recensământului din 1897

Etnii	Milioane de locuitori	%
Velikoruși	55,7	43,2
Ucraineni (maloruși)	22,4	17,4
Ruteni	5,9	4,6
Polonezi	7,9	6,2
Lituanieni	1,7	1,3
Letoni	1,0	1,1
Estonieni	1,0	0,8
Finlandezi și suedezi	3,0	2,4
Popoare ugro-fine	2,5	1,9
Nemți	1,9	1,5
Evrei	5,1	3,9
Români	1,1	0,8
Armeni	1,2	0,9
Careli, georgieni, imeretini, mingreli etc.	1,4	1,1
Munteni caucazieni	1,1	0,8
Tătari	3,7	2,9
Kirghizi	4,1	3,2
Alte triburi turco-tătare	6,0	4,9
Diverși (popoare neruse)	1,5	1,2
Total	128,8	100,0

Așadar, etnicii ruși constituiau doar 43,2 % din totalul Imperiului Rus, aflându-se într-o relativă minoritate și doar împreună cu ucrainenii dețineau 60,6 % din totalul populației. Cât privește regiunea Caucazului, din totalul de 12 milioane de locuitori, rușii dețineau 34%, iar în Transcaucaz, doar 4% din total, marea masă a populației fiind compusă din georgieni,

tătari, armeni și alte popoare. Siberia putea fi considerată un fel de colonie a Rusiei, în care rușii emigrați în respectiva regiune pe parcursul timpului se dezvoltaseră într-o manieră autonomă, manifestând trăsături diferite de cele ale rușilor din Rusia Europeană. Conform opiniei lui M. Inorodetz, din punctul de vedere al structurii etnice a populației Imperiului Rus, fenomenul remarcabil consta în faptul că „naționalitatea rusă nu numai nu era în stare să asimileze popoarele occidentale mai superioare, ci nu putea rusifica nici măcar popoarele nomade, suportând, dimpotrivă, influența mai puternică a acestora” [4, p. 7].

Situația nu era mai favorabilă nici sub aspect religios, dat fiind că ortodoxia rusă avea de înfruntat nu doar presiunea și concurența confesiunii protestante, a celei catolice, evreiești sau musulmane, ci și a religiei ucrainenilor, care nu putea fi asimilată bisericii greco-ortodoxe. Practic, toate popoarele alogene din cadrul Imperiului Rus manifestau o rezistență activă sau pasivă în fața ortodoxiei ruse, care era impusă prin persecuții de natură religioasă și cu forța brută a aparatului administrativ-birocratic [4, p. 8].

Din punct de vedere juridic, Rusia țaristă nu reușise, nici către începutul secolului al XX-lea, să-și impună pretutindeni o legislație unitară. Popoarele alogene din cadrul imperiului continuau să trăiască în situații juridice diferite, dat fiind că nu se reușiseră încă aplicarea pretutindeni a codului civil rusesc. Guvernele Rusiei imperiale nu aboliseră o seamă de jurisdicții particulare, acestea continuând să subziste de-a lungul întregii frontiere occidentale – în Finlanda, în provinciile baltice, în Polonia, Lituania, în guberniile Cernigov și Poltava ale Ucrainei, precum și în Basarabia. Astfel, în Finlanda, baza dreptului local rămânea codul suedez din 1734; Estonia, Livonia și Curlanda se conduceau în continuare de dreptul provincial baltic, iar dreptul polonez nu era altceva decât codul civil al lui Napoleon [4, pp. 9-10].

Toate acele discrepanțe de natură demografică, teritorială, etnică, religioasă și juridică aveau o repercusiune directă asupra situației economice a Rusiei. Este adevărat că în anii premergători Primului Război Mondial, Rusia făcuse pași importanți pe calea modernizării și progresului economic, evidențiindu-se mai ales reformele contelui Serghei Witte de după războiul ruso-japonez de industrializare a țării, de construire a căii ferate transsiberiene, a uzinelor Putilov din Sankt Petersburg etc. [8, pp. 345-346]. Reformele economice, în primul rând, conturau tabloul unei noi societăți în plină formare. Dezvoltarea rețelei de căi ferate, în special după 1892, corespundea extinderii zonelor de industrializare, conturând perspectiva punerii în valoare a Siberiei și Extremului Orient. Statul

deținea 2/3 din cei circa 60 000 km de cale ferată din Rusia, încurajând în continuare industria metalurgică să furnizeze material rulant. Industria, marea obsesie a cercurilor guvernante, parcurgea etapa unei veritabile revoluții, producția acesteia dublându-se în ultimul deceniu al secolului al XX-lea, propulsând imperiul țarist pe locul patru între marile puteri economice ale lumii [5, p. 345].

Totodată, deja primii ani ai secolului al XX-lea au pus în evidență o serie de condiții nefavorabile în care decurgea evoluția Rusiei, începând cu aflusul masiv de capitaluri străine la care a recurs ministrul Finanțelor, S. Witte, între 1892 și 1903, chiar dacă a considerat acea măsură drept una tranzitorie, comportând pericolul afectării independenței economice a Rusiei. Agricultură devenise, de asemenea, o importantă sursă de venit și de bogăție, în pofida recoltelor slabe din anii 1880 și din cei ai crizei mondiale de la 1891–1893. Progresele erau spectaculoase, iar exporturile agricole, de cereale, în special, asigurau comerțului exterior rusesc o dezvoltare continuă și o balanță excedentară.

Însă revoluția economică, spectaculoasă, a avut și repercusiuni sociale considerabile. Acestea s-au manifestat, mai întâi, prin creșterea demografică și schimbarea repartizării teritoriale a populației. În 1900, populația Imperiului Rus, a cărei rată de natalitate era foarte ridicată – de 45 ‰ – ajunsese la 130 mil. de locuitori. Numărul orașelor creștea: 20 dintre ele aveau peste 100 000 de locuitori, 13% din totalul populației fiind implicată în procesul de urbanizare [8, p. 346]. În domeniul agriculturii, abolirea șerbiei la 19 februarie 1861 de către țarul Alexandru al II-lea a aplanat, pentru un timp, jacqueria, – 86 de răscoale țărănești în 1858, 90 în 1859, 108 în 1860, – fără să fi soluționat, cu toate acestea, numeroasele probleme sociale din sfera rurală. Astfel, între 1861 și 1881, numărul muncitorilor industriali s-a dublat, ajungând la peste 600 000, aceștia lucrând în condiții mizere timp de 12-15 ore în zi [6, p. 28].

În așa mod, procesul de industrializare în ritmuri forțate a Rusiei nu a făcut decât să accentueze o cristalizare socială în jurul a doi poli: clasa înstărită,

reprezentând 2-5% din total, și restul populației, care își ducea o viață mizeră în celebra „izba” și în cartierele muncitorești din Moscova sau Sankt Petersburg. Între cele două extreme sociale nu exista niciun fel de grupuri intermediare, care în Occident formează mica burghezie [6, p. 29].

Pentru judecarea corectă a raportului dintre ambițiile imperiale nemăsurate ale Rusiei țariste în Primul Război Mondial și potențialul ei real, cele mai relevante sunt datele privind venitul național, populația și venitul pe cap de locuitor ale marilor puteri în anul declanșării conflagrației mondiale (tabelul 2).

Din punct de vedere politic, după ce fusese nevoit să accepte o Constituție în timpul revoluției din 1905 (Manifestul din 17 octombrie 1905), țarul Nicolai al II-lea a revenit iarăși la autocrație, decepționând astfel burghezia urbană. Simțul datoriei, în viziunea lui Nicolai al II-lea, însemna menținerea autocrației, care reprezenta pentru țara sa calea cea mai adevărată. În consecință, criza politică s-a accentuat, căpătând un caracter acut la sfârșitul anului 1916. Ignorând realitățile, țarul a preluat comanda armatei, aflându-se în permanență în Cartierul General al Armatei din Moghilev, făcând, cu toate acestea, numai gafe în strategia războiului. În lipsa lui, la Curte, în Petrograd, domina clica împărătesei, o prințesă de origine germană care disprețuia poporul rus și care favoriza influența tot mai mare a mediilor germanofile. Opinia publică era indignată inclusiv de dictatura exercitată asupra Curții de către favoritul Rasputin – un vindecător aventurier, care profita din plin de influența pe care o avea asupra familiei imperiale și care, de altfel, va fi asasinat de apropiații țarului în decembrie 1916. În acest sens, M. Rodzianko, președintele Dumei, l-a avertizat pe țar că sunt iminente „manifestări foarte grave ale tensiunilor” și „nu a rămas niciun om cinstit în anturajul vostru; toți oamenii cumsecade au fost demiși sau au plecat singuri” [7, p. 82].

În lipsa oricărei experiențe de viață politică democratică a mării majorități a populației, singurul liant al unității naționale a Rusiei și chiar stâlpul ei de rezistență rămânea țarismul. Or, marea neșansă a Rusiei a

Tabelul 2

Marile puteri ale lumii în 1914, date statistice

Țara	Venitul național (mld. \$)	Populația (mil. loc.)	Venitul pe cap de loc. (&)
SUA	37	98	377
Marea Britanie	11	45	244
Germania	12	65	184
Franța	6	39	153
Rusia	7	171	41
Austro-Ungaria	3	52	57

fost de a avea pe tron o persoană lipsită de oricare din calitățile inerente unui autocrat veritabil [8, p. 24]. Cu referire la acest aspect al problemei, Hélène Carrère d'Encausse menționează: „Câți oameni mediocri s-au succedat la putere în perioada aflată imediat înaintea revoluției! Iată o primă neșansă. O a doua consta nu într-un suveran contestabil, ci în discrepanța enormă care îl despărțea pe Nicolai de imperativele perioadei în care s-a aflat la tron. Nepotrivirea dintre om și timpul său nu este o trăsătură originală, dimpotrivă, este destul de frapantă, pentru ca să insistăm asupra ei. De altfel, ea ține mai puțin de individul ca atare, ci de lunga evoluție a funcției monarhice, al cărei moștenitor nefericit este” [5, p. 182].

Atrasă în vârtoarea Primului Război Mondial, Rusia țaristă, o țară înapoiată economic, cu o industrie insuficient dezvoltată pentru a face față cerințelor unui război modern, a ajuns, la sfârșitul anului 1916, pe pragul ruinei totale a economiei și a descompunerii regimului țarist. Din punct de vedere militar, fiind prost echipați, prost comandați, adesea înfomețați, soldații ruși au fost aruncați fără menajamente în ofensive disperate, care au nimicit un număr mare de oameni (la începutul anului 1917 existau 3 mil. de morți). În consecință, moralul trupelor tindea să scadă în mod îngrijorător [9, pp. 50-51]. Oamenii dezertau cu sutele de mii, trecând de partea dușmanului sau automutilându-se pentru a nu se mai întoarce pe front. Mulți vroiau pace cu orice preț, care să le pună capăt suferințelor [10, p. 14].

La 1/15 martie 1917, doi delegați ai Dumei au sosit la Cartierul General, cerându-i țarului Nicolai al II-lea să abdice. Cu câteva zile înainte, președintele Dumei M. Rodzianko adresase țarului două telegrame consecutive, cerându-i să numească un nou prim-ministru și un nou cabinet de miniștri [11, p. 31]. Inițial, țarul era dominat de ideea de a rezista, însă apropiații săi l-au sfătuit să abdice pentru a restabili unitatea națională. A abdicat în favoarea fratelui său, Marele Duce Mihail, care însă a refuzat să primească tronul de la el, invocând că l-ar accepta dacă ar fi fost desemnat de Adunarea Constituantă [11, pp. 93-94]. În consecință, la 3/17 martie 1917, a luat sfârșit perioada de domnie a dinastiei Romanov (1613-1917), odată cu prăbușirea imperiului, iar Rusia a fost transformată în republică.

BIBLIOGRAFIE

1. Энциклопедический словарь. Том XXVII. Издатель: Ф.А. Брокгауз (Лейпциг), И.А. Ефрон (С.-Петербург). С.-Петербург: Типография Акц. Общ. «Изд. дело, бывш. Брокгауз-Ефрон», 1899.

2. Hoschilles M. Le mirage du soviétisme. Préface de A. Merrheim, Payot & Cie, Paris, 1921.

3. M. Inorodetz. La Russie et les peuples allogènes. Avec une carte ethnographique de la Russie. 2me édition complétée, revue et corrigée, Ferd. Wyss Éditeur, Berne, 1918.

4. M. Inorodetz. Pourquoi la babylone russe s'est décomposée, Imprimerie des arts & sports, Paris, 1920.

5. Hélène Carrère d'Encausse. Le malheur russe. Essai sur la meurtre politique, Fayard, Paris, 1991.

6. Cazalbou J. Du moujik au spoutnik. Essai sur l'évolution de l'U.R.S.S. Editions Sociales, Paris, 1964.

7. Lynch M. Reacțiune și revoluție: Rusia 1881-1924. București: ALL, 2000.

8. Pipes R. Scurtă istorie a revoluției ruse. București: Humanitas, 1998.

9. Ferro M. Les Russes. L'esprit d'un peuple, Éditions Tallandier, Paris, 2017.

10. Berstein S., Milza P. Istoria Europei. Vol. 5: Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre). Iași: Institutul European, 1998.

11. Markovitch Marylie. La révolution russe vue par une française. Édition établie, préfacée et annotée par Olivier Cariguel. In: La Revue des Deux Mondes. Paris: Éditions Pocket, 2017.

Alla Uvarova. *Aripa timpului*, 1998, batik, mătase, 41 × 62 cm